

Β΄.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ ΑΓΡΑΦΑ

(7 - 27 ΙΟΥΛΙΟΥ 1959)

ΥΠΟ ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ

Θεσσαλικά Ἄγραφα ὀνομάζονται κοινῶς αἱ ἐν τῇ περιφερείᾳ τῶν τέως δήμων Ταμασίου καὶ Μενελαΐδος τοῦ νομοῦ Καρδίτσης περιοχαί, ἐπὶ τῶν νοτιοδυτικῶς τῆς πόλεως Καρδίτσης προεκτάσεων τῆς Πίνδου, ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ Ὀνοχώνου μέχρι τῆς εἰς τὴν πεδιάδα καθόδου αὐτοῦ.

Ἐπεσκέφθην τὰ χωρία τῶν Θεσσαλικῶν Ἀγραφῶν, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1959, πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης καὶ ἠχογράφησιν τῆς μουσικῆς τραγουδιῶν καὶ χορῶν¹. Ἦρχισά ἀπὸ τῆς κοινότητος τοῦ Κέδρου (παλαιότερον Χαλαμπρέζι), ἣτις κεῖται παρὰ τὴν πεδιάδα ἐπὶ τῶν προσβάσεων τῶν πρώτων ὀρέων (τοῦ Καταχλώρου κ. ἄ.) καὶ ἔχει πληθυσμὸν 1200 κατοίκων. Ἀκολούθως εἰργάσθην εἰς τὰ χωρία *Θραψίμι*, ἐπὶ ὑψομέτρου 650 μ. καὶ μὲ πληθυσμὸν 870 κατοίκων, *Λουτροπηγὴν* (τέως Σμόκοβον) ἐπὶ ὑψομέτρου 700 μ. καὶ μὲ πληθυσμὸν 860 κατοίκων, *Βαθύλακκον* (τέως Λακρέσι) ἐπὶ ὑψομέτρου 750 μ. καὶ μὲ 630 κατοίκους, *Ἀηδονοχώρι* (τέως Χωταΐναν) ἐπὶ ὑψομέτρου 720 μ. καὶ 620 κατοίκους, καὶ *Ρεντίναν*, ἐπὶ ὑψομέτρου 850 μ. καὶ μὲ 1200 κατοίκους. Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς πόλεως Καρδίτσης εἰς τὰ ὡς ἄνω χωρία εἶναι, διὰ μὲν τὸ πρῶτον (Κέδρον) 25 χιλ., διὰ δὲ τὸ τελευταῖον (Ρεντίναν) 57 χιλιόμετρα.

Οἱ συνοικισμοὶ οὗτοι εἶναι κυρίως κτηνοτροφικοί, στηρίζονται ὁμως σπουδαίως ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς ὑλοτομίας προσόδων, παρουσιάζουν δὲ καὶ καλλιέργειαν δημητριακῶν, ἰδίᾳ οἱ κατέχοντες πεδινοὺς χώρους, ὡς ὁ Κέδρος καὶ τὸ Θραψίμι. Εἰς τὴν γενικὴν ὁμως γεωργικὴν παραγωγὴν τῶν τὰ χωρία ταῦτα εἶναι μᾶλλον πτωχὰ καὶ χωρὶς αὐτάρκειαν. Τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὸν κατὰ παράδοσιν ἐκπατρισμὸν τῶν κατοίκων πρὸς εὔρεσιν καλύτερας τύχης εἰς μεγάλα ἀστικά κέντρα (παλαιότερον τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ νῦν τῆς Ἑλλάδος) ἕνεκα τούτου παρουσιάζονται εἰς τὰ ἐν λόγω χωρία στοιχεῖα παλαιότερου τοπικοῦ πολιτισμοῦ (ἀρχοντικά, κεκοσμημένοι ναοὶ κλπ.) ὡς καὶ τρόποι σημερινῆς ἀστικῆς διαβιώσεως. Εἰς τὴν σύγχρονον ἐξέλιξιν τῶν μεγάλως συντελεῖ καὶ ἡ ἐν τῷ μέσῳ

¹ Ἡ ἀποστολὴ αὕτη ἐγένετο ἐντολῇ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, συμφώνως πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 38739 τῆς 1ης Ἰουλίου 1959 ἔγγραφον αὐτῆς.

τῆς περιφερείας λειτουργία τῶν ἱαματικῶν λουτρῶν Σμοκόβου μετὰ ξενοδοχειακῶν ἐγκαταστάσεων, ἠλεκτροφωτισμοῦ καὶ τουριστικῆς κινήσεως¹.

Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς αἰσθάνονται ὑπερηφάνειαν διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν σχετικὴν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀνεξαρτησίαν των, ὡς καὶ διὰ τοὺς ἥρωικους ἀγῶνας τῶν πατέρων των κατὰ τῶν Τούρκων ἢ ἄλλων κατακτητῶν.

Σεμνύονται ἐπίσης διὰ τὰς ὑπαρχούσας προϊστορικὰς ἀρχαιότητας (πελασγικὰ τεῖχη ἐπὶ τῶν ἀκροπόλεων Σμοκόβου καὶ Θραψιμιοῦ), ὁμιλοῦν μετὰ θαυμασμοῦ καὶ λαϊκῆς φαντασίας περὶ ἀποκαλυπτομένων τάφων, καὶ φυλάσσουν μετὰ στοργῆς τὰς παλαιὰς ἐκκλησίας των, μνημεῖα ἀξιολόγου τέχνης διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὰς τοιχογραφίας των².

Ἐκ τῆς λαογραφικῆς ἀπόψεως ἅπαντα τὰ ἀναφερθέντα χωρία παρουσιάζουν σπουδαῖον ἐνδιαφέρον ὡς ἐκ τοῦ ὄρειοῦ καὶ παραδοσιακοῦ αὐτῶν βίου. Μέχρι τοῦδε οὐδεμία συστηματικὴ συλλογὴ τῶν ἐθίμων, τῶν παραδόσεων, τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν λαϊκῶν κειμένων τῶν Ἀγροφωτῶν Θεσσαλῶν ἐγένετο, οὐδὲ τῆς μουσικῆς καὶ τῶν χορῶν αὐτῶν. Δυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν λαογραφικὰς τινὰς συλλογὰς καὶ μελέτας, αἵτινες ὅμως ἢ εἶναι μικραί, ἢ ἀναφέρονται εἰς γειτονικὰ χωρία καὶ περιφερείας³. Κατὰ τὴν εἰκοσαήμερον εἰς τὰ χωρία ταῦτα περιοδεῖαν

¹ Κατὰ τὴν παράδοσιν, τὰς θερμὰς ἱαματικὰς πηγὰς Σμοκόβου ἀνεκάλυψε καὶ ἀξιόποιήσε πρῶτος ὁ Ἄλῃ Πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Θεσσαλίας (1881) αἱ πηγαὶ περιήλθον εἰς τὸ ἑλληνικὸν Κράτος καὶ ἔκτοτε μισθοῦνται εἰς ἰδιώτας.

² Βιβλιογραφίαν δημοσιευμάτων περὶ τῆς ἱστορίας, ἀρχαιολογίας καὶ λαογραφίας τῶν περὶ ὧν πρόκειται χωρίων σημειῶ ἐνταῦθα τὴν ἐξῆς. Νικολάου Σπυροπούλου, «Τὰ Ἄγραφα πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως», Θεσσαλικά Χρονικά, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1930, σελ. 80 - 84. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὰ Ἄγραφα τῆς Θεσσαλίας - Ἱστορικὰ καὶ λαογραφικὰ σημειώματα», (αὐτόθι, τόμ. Β'), ἐν Ἀθήναις 1931, σελ. 169 - 184). Ἰεζεκιήλ Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος, «Αἱ Ἱεραὶ Μοναὶ τῆς Πίνδου», Ἀθ. 1929. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἀρχιερεῖς Ἀγροφωτῶν», Θεσσ. Χρον., τόμ. Γ' (Ἀθήναι 1932) σελ. 97 - 101. Ν. Κ. Σπυροπούλου, «Ἀνέκδοτα χειρόγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς κατὰ τὸν Ἰο' αἰ. ἐπαναστάσεις τῶν Θεσσαλῶν», Θεσσ. Χρονικά, τόμ. Γ' (1932) σ. 102 - 129. Νικ. Κ. Σπυροπούλου, «Ἀπὸ τὴν Ρεντίαν τῶν Ἀγρῶν», Θεσσ. Χρον. τόμ. Δ' (Ἀθήναι 1933) σελ. 162 - 165. Daniel Quinn, «Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν τῇ Πινδικῇ χώρᾳ», περιοδ. Ἀρμονία, τόμ. Γ' (1902) σ. 49 - 75. Ἰωακείμ Σπεισιέρη, «Μονὴ Ρεντίνης» εἰς τὸ Δελτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἐταιρ. τόμ. Η' (1908) σ. 68 - 73 (ὅπου κυρίως ἐπιγραφαί). Βλ. ἐπίσης: Β. Σκουβαρᾶ - Κ. Μακροῦ, Ἀρχαιολογικὸς καὶ τουριστικὸς ὁδηγὸς Θεσσαλίας, Βόλος 1958, σελ. 377 - 386 καὶ Π. Ι. Βασιλείου, Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγρῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας, Ἀθήνα 1960 (passim).

³ Συλλογαὶ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν: α) Χρον. ἀριθ. 105 (Γ. Κακκάβα, Ἐθιμα τοῦ Πάσχα ἐν Μουζακίῳ, 1915 σελ. 39). β) ἀρ. 109 (Τοῦ ἰδίου, Κάλανδα Λαζάρου, 1918, σελ. 17). γ) ἀρ. 872 (Β. Παπασηλιοπούλου, Σύμμικτα ἐκ Μεσσηνικολά, 1912 σελ. 12). δ) ἀρ. 1464 (Δ. Λουκοπούλου, ἐλάχιστα ἐκ Φαναρίου Καρδίτσας, 1941). ε) ἀρ. 1859 (Β. Παπαμιχαήλ, Ἄγροτ. ἔθιμα Καρδίτσας, 1953 σελ. 6). Ἐκ δὲ τῶν δημοσιευθεισῶν ἐργα-

μου παρηκολούθησα τὸν λαϊκὸν βίον εἰς τὰς καθ' ἡμέραν ἀσχολίας, τὰ ἔθιμα καὶ τὰς ψυχαγωγίας του, κατέγραψα δὲ ἀπὸ τοῦ στόματος γηραιῶν πληροφορητῶν τὰ παλαιότερον ἢ καὶ σήμερον ἐπιχωριάζοντα ἔθιμα: λατρευτικά, οἰκογενειακά, ἀγροτικά καὶ κτηνοτροφικά. Μοῦ ὑπηρετεύθησαν ἀξιόλογα παραμύθια καὶ ἄσματα, παραδόσεις καὶ ἄλλα κείμενα¹, ἅτινα πάντα περιελήφθησαν εἰς τὸ ἐκ 565 σελίδων χειρόγραφόν μου, κατατεθὲν ἤδη εἰς τὸ Λαογρ. Ἐργεῖον, ὑπ' ἀριθ. 2301.

Διὰ τὴν μαγνητοφώνησιν ἁσμάτων, ἰδία καλάνδων καὶ χορῶν, ἐπέτυχον τὴν εἰδικὴν συγκρότησιν ομάδων ἐκ παιδίων, κορασίων καὶ ἐνηλίκων, αἵτινες ἐξετέλεσαν ἀναπαραστατικῶς τὰ πρὸς μελέτην θέματα, ἦτοι: κάλανδα τῆς Πρωτοχρονιάς, κάλανδα τοῦ Λαζάρου καὶ χοροὺς τῆς Λαμπρῆς².

Ἐκ τῆς ὅλης λαογραφικῆς συλλογῆς μου, ἐκ μὲν τῶν ἐθίμων εἰδικώτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ λατρευτικά, ὡς καὶ τὰ τοῦ γάμου καὶ τῆς τελευτῆς, ἐκ δὲ τῶν μνημείων τοῦ λόγου αἱ τοπικαὶ παραδόσεις, τὰ ἄσματα καὶ τὰ παραμύθια.

Ἰδιαιτέρως εἰς ἕκαστον τῶν μελετηθέντων χωρίων ὠρισμένα στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ βίου παρουσιάζονται κατὰ τρόπον περισσότερον ἔντονον καὶ χαρακτηριστικόν, ὡς ἀκολούθως:

I. Εἰς τὸν *Κέδρον* ἐμελέτησα τοὺς τρόπους ἀλιείας ἐν τῷ ποταμῷ, οἵτινες παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον τόσον ἀπὸ βιοτικῆς (διὰ τὴν διατροφήν) ὅσον καὶ ἀπὸ τεχνολογικῆς ἀπόψεως (ἐργαλεῖα καὶ δίκτυα: *ριχτάρι, σιλπί, πιλεργίνα, βρόχι, ἀπόχα* κλπ. (βλ. χφ., σελ. 19). Σημειωτέον ὅτι τὰ παιδιά, ἀσχολούμενα εἰς τὸ «ποταμοψάρεψα» χρησιμοποιοῦν ἐν μικρογραφίᾳ τὰ σύνεργα ταῦτα ἐν εἰδει παιδιᾶς. Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὁ ποταμὸς Ὀνόχωνος (ἢ «τὸ Σοφαδίτικο ποτάμι») ρυθμίζει γενικώτερον τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῶν κατοίκων, παρέχων τὰ ὕδατα καὶ τὴν κοίτην του α) διὰ τὴν ἀλιείαν, β) τὴν ἄρδευσιν τῶν κήπων καὶ τῶν ἀγρῶν, γ) τὴν ὕδρευσιν τοῦ χωρίου, δ) τὴν κίνησιν τῶν ὑδρομύλων, ε) τὴν προμήθειαν ἄμμου καὶ οἰκοδομησίμων ὑλῶν, ς) τὴν ξύλευσιν καὶ ζ) προσδιορίζει τὰ μέσα κυκλοφορίας (ὑψηλὰ κάρα, ξυλοπόδαρα). Ἐπίσης συντελεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν ὑπὸ σιῶν: *N. K. Σπυροπούλου*, Τὰ Ἄγραφα τῆς Θεσσαλίας, ἐνθ' ἂν. *Δ. Λουκοπούλου*, «Αἰνίγματα ἀπὸ τὴν Ἀργιθέα», Θεσσαλικά Χρονικά, τόμ. Γ' (Ἀθήναι 1932) σελ. 130-140. *Δημ. X. Ψιμοπούλου*, Λαϊκαὶ ἔθιμοτυπία, (ἐν Καρδίτῃ 1909). Συγγενεῖς δύνανται νὰ θεωρηθοῦν καὶ αἱ ἐν τῷ περιόδ. «Φθιώτις» ἀπὸ τοῦ τόμου Α' (Λαμία 1955) καὶ ἐξῆς δημοσιεύμεναι ἐκ τῆς ὀρεινῆς Φθιώτιδος συλλογαί.

¹ Ἄσματα 183, παραδόσεις 260, παροιμίαι 123, παραμύθια 23, εὐτράπ. διηγήσεις 30, μῦθοι ζῳῶν 12 καὶ τινὰ δίστιχα, αἰνίγματα καὶ ἐπφοδαί.

² Τὰ λαζαρικά τραγούδια ἐξετελέσθησαν ὑπὸ νεανίδων ἐξ ὅλων τῶν χωρίων, ἐργαζομένων εἰς τὰ Λουτρά Σμοκόβου, εἰς τὰς ὁποίας ἡ Διεύθυνσις τῶν Λουτρῶν (ὁ κ. Ν. Παπαδητριῶν) εὐγενῶς ἔδωσε τὴν ἄδειαν νὰ συγκεντρωθοῦν διὰ τὸν λαογραφικὸν τοῦτον σκοπὸν.

τοῦ λαοῦ ἰδιοτύπων παραδόσεων ἀναφερομένων εἰς τὰς γεφύρας καὶ τὸ ποτάμιον ὕδωρ, ὡς αἱ κάτωθι :

1. Ὅταν, λέει, θεμέλιωσαν οἱ παλιοὶ τὸ μεγάλο γεφύρι στὸ ποτάμι, εἶχαν σφάζει, γιὰ νὰ τὸ στοιχειώσουν, ἕναν Ἀράπη καὶ μιὰ γυναῖκα, πὺν τὴν ἔλεγον Μαλέτσω. Ἐνα βράδυ λοιπόν, πὺν κατέβασε πολὺν νερὸ τὸ ποτάμι καὶ βούλωσε ἡ γέφυρα ἀπὸ τὰ ξύλα, κείνη τὴν ὥρα πὺν ἦταν νὰ πέση, ἀκούστηκαν φωνές, σὰν νὰ κουβέντιαζαν ἄνθρωποι μεταξὺ τους:—Βάστ' Ἀράπη!—Βάστα, Μαλέτσω! Καὶ φαίνεται πὺς αὐτοὶ οἱ δυὸ κράτησαν τὸ γεφύρι καὶ δὲν ἔπεσε. (χφον, σ. 18).

2. Τὰ σαπόξυλα στὸ ποτάμι, ὅταν τρανᾷ ἀέρας, ἔχουν φῶσφορο καὶ φω-

Εἰκ. 1. Παλαιὰ γέφυρα εἰς Θραψίμι με τοπικὰς δι' αὐτὴν παραδόσεις.

τᾶνε. Πετᾶνε σκαντζιλήθρες, σὰν νὰ εἶναι φωτιά ἀναμμένη. Κι' ἔλεγον οἱ παλιοὶ πὺς ἦταν βροκόλακες, ὅσοι φοβάνταν. (χφον, σ. 28).

Ἄλλὰ καὶ ἀγροτικῶν ἔθιμων πλῆθος, ἰδίᾳ κατὰ τὸν θερισμὸν καὶ τὴν συγκομιδὴν τῶν δημητριακῶν, ἔχει νὰ σημειώση τις εἰς τὸ χωρίον Κέδρος. Ἄναφέρω π.χ. τὸ ἔθιμον τῆς «κοιτσανούλας», δηλ. τῆς μικρᾶς δέσμης σταχύων (ἀπαρχῶν), τὴν ὁποίαν ἀναθέτουν εἰς τὸ εἰκόνισμα τῆς οἰκίας, ἀμέσως μόλις ἀρχίσουν νὰ θερίζουν. Ἐπίσης παραθέτω τοὺς εἰδικοὺς στίχους πὺν τραγουδοῦν αἱ θερίστριαι, ὅταν εἰσερχῶνται εἰς τὸν πρὸς θερισμὸν χῶρον, ἀφοῦ προηγουμένως κάμουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ.

Γαρουφαλιά ξεκίνησε στὸ θέρο γιὰ νὰ πάη,
 με τὸ δρεπάνι τὸ χρυσό, με τὴ λιανὰ τὴ μέση
 στὴν ἄκρη βγήκε κ' ἔκατσε ἀπάνου σὲ δεμάτι :

- Μάννα, ἡ μεσοῦλα με πονεῖ, μάννα, ἡ καρδιά με σφάζει. (χφον, σ. 152)

Εἰς τὸ χωρίον *Κέδρος* κατέγραψα ἐπίσης τὸ τραγοῦδι «τοῦ Καραλίβανου»¹, τὸ ὁποῖον εἶναι χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν ἀνεξάρτητον δρᾶσιν διαφόρων «κλεφτῶν» εἰς τὰ βουνὰ τῶν Ἀγραφῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν παρακμὴν τοῦ κλέφτικου βίου κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

- *Σιὰ ποῦ νὰ κάμω ὁ ἔρημος, *σιὰ ποῦ νὰ κάμω ὁ δόλιος ;
Νὰ κάμω κατ' τὸν Ἐλυμπο, φοβοῦμαι ἴπὸ τὰ χιόνια
νὰ κάμω κατ' τὸν Κίσαβο, φοβοῦμ' ἀπ' τοὺς Εὐζώνους,
νὰ κάμω κατ' τὴν Καστοριά, φοβοῦμ' ἀπ' τοὺς Βουργάρους.
Καὶ πίσ' ὁ μαῦρος γύρισα, πίσω κατὰ τὰ Σέρβια.
βρίσκου λημέρια κλέφτικα, παλιὰ χουρταριασμένα,
μὲ πῆραν τὰ παράπονα καὶ κάθομαι καὶ κλαίω.
 - *Λημέρια, ποῦ εἶν' ἡ κλεφτουριά, ποῦ ἔν' οἱ καπιταναῖοι ;*
 - *Ἡ κλεφτουριά προσκύνησε !* (χφον, σελ. 62).

Ἐνδιαφέρουν ἐπίσης ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως ἐν Κέδρῳ : α) ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, ἐκτισμένος εἰς κρυφὸν μέρος, διὰ νὰ μὴ προκαλῆ τοὺς διερχομένους Τούρκους, ἔχων παλαιὰν ἱερωτικὴν διάταξιν καὶ διατηρῶν ἀρχαῖκόν ὑπόστεγον, ὅπου διενέμοντο τὰ κοινὰ λατρευτικὰ συσσίτια κατὰ τὴν ἑορτὴν του. β) ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Νικολάου, ἔξωθι τοῦ χωρίου, μὲ θρύλους θησαυρῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν τάφων, ὅπου τελεῖται καὶ ἡ μεγάλη θερινὴ πανήγυρις (20 Μαΐου) τοῦ χωρίου, μὲ χαρακτηριστικὰς ἐκδηλώσεις χορῶν, θεσσαλικῶν ἐθίμων καὶ τραγουδιῶν. γ) παλαιότατα τινες οἰκίαι παρὰ τὸν ποταμόν, ἐκτισμέναι μὲ μεγάλας κροκάλας (δισκοειδεῖς λίθους) τοῦ ποταμοῦ.

II. Τὸ *Θραμίμι*, χωρίον ὄρεινόν μετὰ πεδινῆς ἀροσίμου ἐκτάσεως ὑπ' αὐτὸ καὶ μὲ θαυμαστὴν θέαν πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Καρδίτσης, παρουσιάζει ζωὴν (ὡς καὶ ἀντίστοιχον λαογραφίαν) κτηνοτροφικὴν ἅμα καὶ γεωργικὴν. Κυκλοφοροῦν ἐπίσης παραδόσεις, αἵτινες ἐμπνέονται ἀπὸ τὰ σφζόμενα ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐρείπια προϊστορικοῦ ὄχυρώματος, ἢ καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνευρισκομένους τάφους.

1. *Οἱ παλαιοὶ ποῦ ἔχιζαν τὰ κάστρα, τὸ δικό μας καὶ τοῦ Σμόκοβου, δίνανε τὰ ἐργαλεῖα μὲ τὰ χέρια ὁ ἕνας στὸν ἄλλο. Ἦταν γίγαντες αὐτοί γι' αὐτὸ βλέπεις κ' ἐκεῖνες τίς πέτρες στὸ Κάστρο.* (χφον, σ. 221).

2. *Ἐδῶ γύρω βρίσκονται τάφοι στὸν Ἀῦλοβά, μὲ πέτρα γύρω - γύρω, πλάκα φυσική. Μόλις σκάβεις, βρίσκεις κόκκαλα πολλὰ μεγάλα ἢ ἀρίδα τους (κνήμη) εἶναι*

¹ Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἀντωνίου Ἐλευθερίου, ἐτῶν 92, ὁ Καραλίβανος αὐτός, καταγόμενος ἀπὸ τὰ Σάλωνα, «εἶχε φύβγ' ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φυλακὴ τὸ 1897 καὶ πέρασ' ἐδῶ, στὸν Κατάχλωρο (βουνό)».

ὡς 70 πόντους. Τὸ μερὸ (μηρὶ) ἄλλους τόσους, καὶ τὸ κεφάλι πελώριο. (χφον, σ. 483).

Ἄλλὰ καὶ νεώτεραι παραδόσεις μαρτυροῦν περὶ τῆς ἡρωικῆς δράσεως καὶ τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ρόλου τῶν κατοίκων, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ τουρκοκρατίας. Ἡ κατωτέρω παράδοσις περὶ τοῦ *Μελισσόβα* εἶναι ἡ πλέον χαρακτηριστικὴ, ἐνδιαφέρουσα καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας της.

Ὁ *Μελισσόβας* ἦταν παλληκάρι ἀπὸ τὸ χωριό μας. Εἶχε βγῆ στὸ κλαρί, καὶ ἦταν ὄλοι τους 80 κλέφτες μαζί. Μιὰ μέρα ἔψηγαν ἀρνιά κ' εἶχαν καρπούλι. Προτοῦ στηθῆ τὸ καρπούλι, ἔβγαλαν μιὰ πλάτη κ' ἐξέταζαν. Εἶδαν στὴν πλάτη, πὼς τοὺς πῆρανε καταπόδι οἱ Τούρκοι. Τοὺς λέει ἐκεῖνος πὸν εἶδε τὴν πλάτη: Σὲ λίγο θὰ πιάσωμε μάχη καὶ θὰ χτυπηθῆ ἓνας ἀπὸ μᾶς. Πῆραν τ' ἀρνιά μισοψημένα κ' ἔπιασαν τὰ ταμπούρια τους. Ἐπιασαν θέση καὶ ἄρχισαν μάχη. Τοὶ κινήγησαν μὲ τὰ σπαθιά τοὶ Τούρκοι καὶ βάρεσαν πολλούς. Ὁ *Μελισσόβας* ἦταν παλληκάρι, πὸν ἔτρεχε καὶ δὲν τὸν ἔπιανε κανεὶς. (Μιὰ φορὰ κινήγησ' ἓνα ζαρκάδι καὶ τό' πιασε. Εἶχε φτερὰ στὴν ἀμασχάλη του). Πῆρε λοιπὸν στὸ ποδάρι τοὺς Τούρκους μὲ τὰ σπαθιά καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν χτυπήσουν. Εἶχε τίμιο ξύλο ἀπάνω του. Οἱ Τούρκοι τὸ ὑπωπιεύθησαν πὼς εἶχε τίμιο ξύλο, καὶ ἔκοψαν βόλι ἀσημένιο καὶ τὸν σκότωσαν. (χφον, σ. 216 - 217).

Τὸ χωριὸν ζῆ μᾶλλον ἐν ἀπομονώσει, ὡς ἐκ τούτου δὲ διατηρεῖ μὲ γνησίαν παραδοσιακὴν μορφήν τὴν λαϊκὴν φιλολογίαν καὶ τὰ ἔθιμά του. Ἐκ τῶν παλαιοτάτων ἔθιμων εἶναι τὸ προσφάτως ἀκόμη ἐκτελεσθὲν ἀναθιμάτ' σμα («ἀναθιμάτισμα»), τὸ ὁποῖον ἐπέχει θέσιν κοινωνικοῦ ἀφορισμοῦ.

Ὅταν κάποιος κάμη βαρειά ἀδικία στὸ χωριό του ἢ σ' ἄλλο χωριό, τοῦ κἀν'νε ἀνάθιμα. Μαζεύοντι καὶ παίρν'ν ἓνα κούτσουρο, τὸ κἀβ'νε (=καῖνε) καὶ τὸ φκειάνουν μαῦρο. Τὸ στένουν καὶ φαίνεται. Περγᾶνε οἱ χωρικοὶ ἓνας - ἓνας καὶ ρίχνουν μιὰ πετρούλα καὶ λένε: «Τ' ἀνάθιμα νὰ ἔη»! Τὸ κούτσουρο τὸ στένει ὁ παπᾶς. Διαβάζει μιὰν εὐχὴ καὶ ῥίχν' τὴν πρώτη πέτρα. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀφορισμός· κείνος γίνεται σὴ λειτουργία καὶ θέλει τὴν ἄδεια τοῦ Δισπότ'. Τὸ ἀναθιμάτισμα εἶναι τοῦ χωριοῦ. Ὁ τόπος πὸν ἔβαλαν τὸ κούτσουρο, μπορεῖ νὰ βρῖσκεται 200 καὶ 300 χρόνια, καὶ νὰ τὸ λένε Ἀναθιμάτισμα. Ἐχει ἐδῶ ἓνα, πρὸς τὸ Λουτρό (χωριὸ πρὸς τὸ κάμπο). Ἐσάπισε τὸ κούτσουρο, μὰ φαίνεται ὁ λίθινος σωρὸς ἀπ' τὶς πέτρες πὸν ἔρριχναν. Αὐτὸς πὸν τὸν ἀναθιμάτιζαν πέθαινε μὲσ' στὸ χρόνο. Μαύριζε σὰν κούτσουρο καὶ πέθαινε. Οὔτε ἔλειωνε στὸ χῶμα. (χφον, σ. 503 - 4).

Λατρευτικὴ πανήγυρις μετὰ χορῶν καὶ τοπικῶν ἁσμάτων τελεῖται εἰς τὸ ἄνωθεν τοῦ χωριοῦ δάσος ἐκ δρυῶν, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (26 Ἰουλίου), εἰς δὲ τὴν ἐτέραν ἐκκλησίαν, τὸν Ἁγ. Γεώργιον, φυλάσσουν-

ται λείψανα τοῦ Ἀγ. Χαραλάμπους, ἅτινα ἀποστέλλονται ὅταν ζητηθοῦν εἰς τὰ πέριξ χωρία, πρὸς θανατοουργικὴν θεραπείαν ἐπιδημιῶν κλπ.

III. Εἰς τὸ χωρίον *Σμόκοβον* ἢ *Λουτροπηγὴν* κατέγραψα ἐνδιαφερούσας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐθίμων τοῦ γάμου, οἷαι αἱ κατωτέρω.

1. *Τὴν Κυριακὴν τὸ ἀπόγιομα ἢ νύφη ντύνεται καὶ φορεῖ ὅλα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πέπλο καὶ τὰ ποδήματα. Σὲ λίγο ἔρχεται τὸ συμπεθεριὸ τοῦ γαμπροῦ μὲ ὄργανα καὶ τραγούδια. Μπαίνουνε μέσα στὸ δωμάτιο τῆς νύφης ὅλοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν γαμπρό, κ' ἐκεῖ τοὺς κερνᾶνε. Παιζόντας τὰ ὄργανα, οἱ κοπέλες τῆς φοροῦνε [τῆς νύφης] τὸ πέπλο. Ἐπειτα ρίχνουν κρασί στὸ καινούργιο τῆς παπούτσι, τὸ δεξί, καὶ τὴν ποτίζουνε γὰ πη. Ὑστερα ὁ ἀδερφὸς τοῦ γαμπροῦ θὰ τὴν ποδέση (= θὰ τῆς φορέση τὸ ὑπόδημα). Ἐκεῖ πὸν τὴν ποδένει, ἔρχεται ὁ ἀδερφὸς τῆς νύφης καὶ τοῦ βαράει μιὰ κατακεφαλιά. Ὁ ἄλλος κοιτάει γὰ ἔξοφύγη. Ἡ νύφη τότε τοῦ κάνει δῶρο ἓνα ζευγάρι κάλτσες, στὸν ὄμο, καὶ φεύγει. (χρον σ. 195-6).*

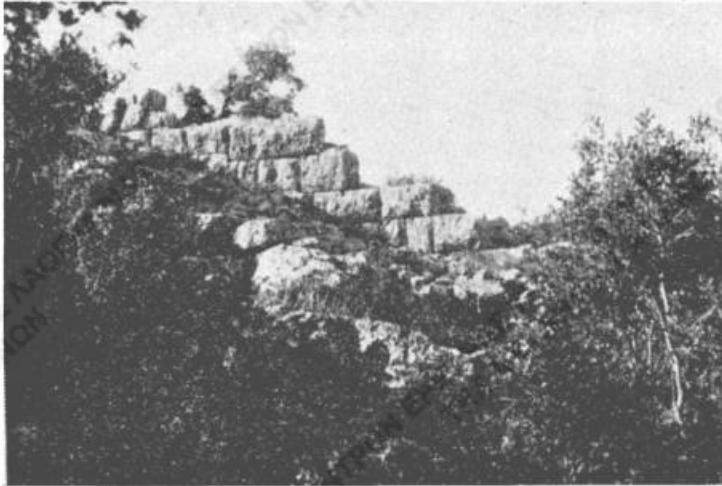
2. *Τὴν ὥρα πὸν ἀνεβαίνει τὴ σκάλα τῆς νύφης τὸ συμπεθεριὸ τοῦ γαμπροῦ, ἐκείνη ἀπὸ τὸ παράθυρο τοὺς μετράει: 1, 2, 3, 4, 5... ὥσπου γὰ δῆ λίγο τὸ γαμπρό. Τότε σταματᾷ γὰ μετρᾷ καὶ κρύβεται. Καλὸ ὅμως εἶναι γὰ σταθῆ σὲ ζυγὸν ἀριθμὸ. (χρον, σ. 200).*

Ἡ γραῖα Βασιλικὴ Γ. Ζαχαράκη-Κωσιτῆ, ἐτῶν 83, μοῦ ἀφηγήθη ἐνδιαφέροντα παραμῦθια, τῶν ὁποίων ἐμαγνητοφώνησα τὰς εἰσαγωγάς. Ἡ ἰδία μοῦ ἀπήγγειλε ἱστορικὸν ἄσμα διὰ τὸ πλοῖον «Ἀρκάδι», τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστὸν, ἐβόηθησεν εἰς τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866, ἐκτυπήθη δὲ τὸ 1867 ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἡ παρουσία τοῦ ἄσματος τούτου εἰς στίχους δωδεκασυλλάβους ἐν Θεσσαλίᾳ δεικνύει καὶ τὸ ἐθνικὸν ἐνδιαφέρον τῶν ὑπὸ τοὺς Τούρκους ἀκόμη τότε Θεσσαλῶν διὰ τὰ εἰς τὸν ἄλλον Ἑλληνισμὸν συμβαίνοντα. Σημειωτέον ὅτι διὰ τὴν λαϊκὴν μοῦσαν, τὸ πλοῖον «Ἀρκάδι» ἔμεινεν ἀσύλληπτον καὶ ἀήττητον.

- Ἀσπρα μου πουλιά, μαῦρα μου χελιδόνα,
 φτοῦ πὸν πέταϊτι κὶ χαμπηλά κοιτᾷ,
 γὰ μὴν αἶδατε (=εἶδατε) τ' Ἀρκάδιον τῆς Κρήτης,
 σὰ πὸν στάθηκε, σὲ ποιὸ λιμάνι πάει;
 - Ψὲς τὸν εἶδαμ στῆς Κρήτης τὰ μπουγάζια,
 πὸν τὸν κνηγοῦν δυὸ τούρκικα παμπόρια.
 Βγῆκε κ' ἔκρινε ὁ πρωτοκαπιτάνος:
 - Ντουραχμὰν πασᾶ, ν' ἀλλάξω τὸ τιμόνι
 κὶ ἂν μὲ πιάσετε, σκλάβος γὰ σᾶς γὰ γένω.
 Δὲν τὸ πιάνουνε, μοῦῖδε καὶ τὸ ζυγώνουν. (χρον, σ. 299 - 300),

Ἐνδιαφέρονται εἶναι καὶ αἱ εἰς τὴν προϊστορικὴν ζωὴν τοῦ Σμοκόβου ἀναφερόμενοι παραδόσεις, ἐκ τῶν ὁποίων σημειώνω μίαν περὶ τῆς βασιλείσης τοῦ περιόπτου Κάστρου τοῦ χωρίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζονται στερεῶς διατηρούμενα ἐσωτερικὰ πελασγικὰ τεῖχη.

1. Ἦταν ἐδῶ, θέλοντε νὰ ποῦνε, μιὰ βασίλισσα, πὸν τὴ λέγανε Μενελαΐς. Ἀπάνου σὶν Προφήτ᾽ Ἠλία εἶναι πολλὰ κάστρα - τεῖχη, καὶ στὴ μέση ἕνα πηγὰδι τετράγωνο (εἶδος δεξαμενῆς). Αὐτὸ τὸ λέμε «τὸ Κερᾶς τὸ πηγὰδ᾽». Αὐτὴ ἐβασίλευε στὴν περιφέρεια ἐδῶ. Ὑπάρχει κάπου ὁ τάφος της, κ' ἔχει μέσα τὴ χρυσὴ γουρουνά με τὰ γουρουνόπουλα, δηλ. χρήματα - θησαυρό, πὸν ἂν ἤξερε κανεὶς ποῦ βρίσκονται, θὰ ἔκανε τὴν τύχη του. (χφον, σ. 161).

Εἰκ. 2. Τμήμα πελασγικοῦ τεύχους ἐπὶ τοῦ «Κάστρου» τοῦ Σμοκόβου.

2. Ἦτανε μιὰ Ἀήνισσα, ἀρχαία μεγαλόσωμη Ἑλληνίδα, πὸν ἤφερνε σὶν κεφάλι της μιὰ πελώρια πέτρα. Τῆς εἶπαν σὶν δρόμο ὅτι ἀρρώστησε τὸ παιδί της, καὶ τὴν πέταξε κάτω. Στέκει τώρα ἐκεῖ, σὰ μεγάλος βράχος, καὶ τὴ λένε «τὴν Ἀήνισσας τὴν πέτρα». (χφον, σ. 161).

Τὸ χωρίον Σμόκοβον εἶναι ἐκ τῶν γραφικωτέρων εἰς θέαν χωρίων τῶν Θεσσαλικῶν Ἀγραφῶν, με ἀφθονίαν ὑδάτων καὶ βλαστήσεως. Ὁ πλάτανος τῆς κεντρικῆς πηγῆς του συνδέεται διὰ θρύλων με τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου, ἐπειδὴ ἀναφέρονται ὡς πεζεύσαντες καὶ ἀναπαυθέντες ὑπὸ τὴν σκιάν του πολλοὶ τῶν πολεμιστῶν τῶν νεωτέρων χρόνων (Κατσαντώνης, Καραϊσκάκης, Ἀθ. Διάκος), ὡς ἐπίσης καὶ ὁ Ἀλῆ πασᾶς μετὰ τῶν στρατιωτῶν του¹.

¹ Ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ Ἁγία Πα-

Μεγάλη λαϊκή πανήγυρις μετὰ χαρακτηριστικῶν ἐκδηλώσεων, τοπικῶν ἄσμάτων καὶ χορῶν, εἰς τὴν ὁποίαν συνήθως μετέχει καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις «Σύλλογος τῶν ἀπανταχοῦ Σμοκοβιτῶν», τελεῖται κατὰ 29ην Αὐγούστου (ἑορτὴν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου) εἰς γραφικὸν ἐξωκκλήσιον τοῦ χωρίου. Ἰδιάζουσαι ἐπίσης εἶναι αἱ κατὰ τὰς ἀναχωρήσεις τῶν κληρωτῶν - στρατευσίμων τελούμεναι ἑορταί, ὁπότε ἅπαντες οἱ κάτοικοι χορεύουσι εἰς τὴν δημοσίαν ὁδὸν καθ' ὅλην τὴν νύκτα μέχρι τῆς ὥρας τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ.

IV. Εἰς τὸ χωρίον Βαθύλακκος κατεγράφησαν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα ἀπὸ τὴν λαϊκὴν φυτολογίαν τοῦ δάσους, ὡς καὶ παραδόσεις περὶ τῆς ἐλάτης καὶ ἄλλων δένδρων. Σημειῶ ἔνταῦθα τὰς περὶ τῆς ἐλάτης.

— Μιὰ φορὰ μάλωναν ἓνας Χριστιανὸς καὶ ἓνας Τοῦρκος γιὰ τὶς θρησκείας τους. Ὁ Χριστιανὸς ἔλεγε πὺς «ἡ δική σας θρησκεία γιὰ τὰ ἐλάφια καὶ τὰ εἰδῶλα, εἶναι ψεύτικη. Ἐγὼ θὰ παρακαλέσω τὸ Θεό, καὶ θὰ δῆς». Καὶ πῆρε ἓνα ξύλο σάπιο, ἀπὸ κάποιο δέντρο, καὶ τὸ ἔμπηξε στὴ γῆ. Ἀμέσως πῆρε ἀπὸ κρानιὰ κλαδιὰ καὶ τὰ ἔμπηξε στὸ σάπιο ξύλο. Καὶ τότες ἔγινε τὸ θαῦμα. Τὸ σάπιο ξύλο ἀνθίσει καὶ ἔγινε ὁ ἔλατος!

Εἰκ. 3. «Τὸ πουρνάρι τῆς Παναγίας» εἰς τὸ χωρίον Βαθύλακκος.

Ὅταν βροῦμε ἓναν ἔλατο σάπιο, παρατηροῦμε πὺς ἔτσι εἶναι. Τὰ κλαδιὰ του μῆγονται, χωρὶς νὰ συναντιοῦνται, ὡς τὴν καρδιά, καὶ εἶναι σκληρά, ἐνῶ ὁ κορμὸς λειώνει. Καθῶνται ἔτσι, ὅπως τὰ καρφιά. Τὴν κρानιὰ τὴ διάλεξε ὁ Χριστιανός, γιὰ εἶναι τὸ πιὸ στερεὸ ξύλο. (χρον, σ. 350).

ρασκευὴ τοῦ Νεκροταφείου, εἰς τὴν ὁποίαν σώζονται τοιχογραφίαι καλῆς τέχνης ἐν πικνοτάτῃ σειρᾷ, χρονολογία δὲ ἐξωτερικῆς ἐπιγραφῆς φέρεται τὸ ἔτος 1747. Εἰς τὸν νεώτερον ναὸν τοῦ χωρίου (Ἁγ. Ἀθανάσιος), τὸ ἐν χρήσει Εὐαγγέλιον φέρει χρονολογίαν ἐκδόσεως 1776 (Ἐνετίησον). Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι εἰς ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τοῦ 1814 ἐν τῷ κοιμητηρίῳ, τὸ χωρίον λέγεται «ICMOKOBON ἐπαρχίας Θαναμακοῦ.»

Ἄξιόλογος εἶναι καὶ ἡ θρησκευτικὴ παράδοσις περὶ τῆς οἰκοδομῆσεως τῆς νέας ἐκκλησίας τοῦ χωρίου, ἣτις ἐγένετο κατόπιν θαυματουργοῦ ὑποδείξεως τῆς Παναγίας, οὐχὶ μὲ τὴν εἰκόνα της, ὡς συνήθως πιστεύεται, ἀλλὰ μὲ τὴν κανδήλαν της.

— *Εἶχε στὰ Παπαδοπουλέϊκα μιὰ παλιὰ ἐκκλησιά, ἡ Κοίμησις. Ἡ Παναγία ὅμως ἐπαιρνε τὸ καντήλι της καὶ τὸ ἄναβε στὸ μεγαλύτερο πουρνάρι τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ τὴν ἀντίθετη πλευρά. Ἡ ἐνοριακὴ ἐπιτροπὴ ἐσκέφθηκε νὰ κάμῃ τὴν ἐκκλησιά ἐδῶ, στὴν ἐπιθυμία τῆς Παναγίας.* (χφον, σ. 346)¹.

Διὰ τὸ πουρνάρι αὐτὸ ἡ φιλίκι, ὑπάρχει ἡ δοξασία ὅτι ὁποῖος τὸ κτυπήσῃ,

Εἰκ. 4. Τὸ «ὑψωμα» τοῦ ἄρτου, εἰς χωρίον τῶν Θεσσαλικῶν Ἀγρῶφων.

θὰ πάθῃ. Εἶναι ἱερὸ δέντρο. «*Λὲν τοὺ χτυπάει κανεὶς. Οἱ ἀντάρτες ἔκαμαν νὰ τοῦ βάλουν χέρ' κὶ πάλ' σταμάτ'σαν.*» (χφον, σ. 339).

Ἀρχαιολογικαὶ παραδόσεις κινλοφοροῦσαι ἐνταῦθα εἶναι μόνον αἱ ἀφορῶσαι εἰς ἀνευρισκομένους τάφους ἢ εἰς ἀκαθόριστα μικρὰ κτίσματα, τὰ ὅποια οἱ κάτοικοι ὀνομάζουν γενικῶς *τουρκομνήματα* (τὸ τουρκόμνημα).

Ἰδιάζον εἶναι καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς τὰ λοιπὰ χωρία τῶν Θεσσαλικῶν Ἀγρῶφων, τὸ θρησκευτικὸν ἔθιμον τοῦ «ὑψώματος» τοῦ ἄρτου κατὰ τὰς πανηγύρεις, τὸ ὁποῖον λαμβάνει χώραν μετὰ τὴν λειτουργίαν εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἔξωθι

¹ Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ λεγομένη «νέα ἐκκλησιά» φέρει ἐγγράρακτον χρονολογίαν 1777. Τὸ σκαλιστὸν τέμπλον της εἶναι παλαιότερον καὶ ἔχει μεταφερθῆ ἐκ Φουρνᾶ.

τῆς ἐκκλησίας. Ὁ ἱερεὺς εὐχεται ὑπὲρ ὑγείας κλπ., ἐνῶ ὅλοι οἱ παριστάμενοι κρατοῦν ὑψωμένον εἰς τὸν ἀέρα τὸν μεγαλύτερον ἐκ τῶν προσκομισθέντων ἄρτων, ἢ ὅλους μαζί μετὰ τῆς κανίστρας (βλ. εἰκ. ἀρ. 4).

Ἡ πολυπληθεστέρα πανηγυρις ἐν Βαθυλάκκω τελεῖται κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀγίας Μαρίνης (17 Ἰουλίου), ὅτε συγκεντροῦνται ὑπὸ τὰ δένδρα τοῦ εορτάζοντος ἐξωκκλησίου οἱ πανηγυρισταὶ καὶ χορευταί, μὲ μουσικὴν ἀπὸ «κομπανίες» ἐκ Καρδίτσης καὶ Καλλιφωνίου. Ἐμέτρησα πέντε κομπανίες μουσικῶν κατὰ τὴν ἐφετινὴν συγκέντρωσιν, αἵτινες παίζουσαι συγχρόνως συνώδευον χωριστοὺς χορούς, καὶ δὲν ἐχρειαζέτο ἄσμα. Τὰ ἄσματα ἄδονται κυρίως κατὰ τοὺς χορούς τοῦ Πάσχα, ἰδίᾳ τῆς Τρίτης τοῦ Πάσχα, ὅτε γίνονται καὶ μεταμφίσεις, καὶ χορεύονται οἱ λεγόμενοι κλειστοὶ καὶ ἐπάνω χοροί.

Ἐν παλαιότατον δημοτικὸν ἄσμα κλειστοῦ χοροῦ εἶναι τὸ ἑξῆς.

- Ἄ, μωρὴ Μπεῖνα μου
καὶ Μπεῖνοπούλα μου!
Μὴ λουσιῆς, μὴ χτενισιῆς,
στὸ χορὸ μὴν κατεβῆς,
τ' εἶν' ὁ Βόιβοντας ἐκεῖ
μὲ τὰ προτερόματα
καὶ τὰ παλληκάρια του.
Αὐτὴ δὲν ἀκουρμάστηκε,
λούστηκε, χτενίστηκε,
στὸ χορὸ κατέβηκε.
Σάν τὴν εἶδ' ὁ Βόιβοντας
ζάλες τὸν ἐπιάσανε,
ζάλες τὸν ἐκούνησαν.

- Ποῦ ἴσαι, βρὲ πρωτόγερε;

ποῦ ν' τὰ προτιρόματα (πρωτογερόματα);
καὶ τὰ καταλύματα;

- Στὸν ἀπάνου μαχαλᾶ

καὶ σὴν κάτ' τὴ γειονιά. (Χφον, σ. 328 - 9).

V. Τὸ Ἀηδονοχώρι εἶναι ἐπίσης ἐκτισμένον εἰς κοιλάδα ἐκ δασῶν ἐλάτης, κάτωθι τῆς κορυφῆς Ἀγγελίνας. Ἔχει ἡρωικὴν παράδοσιν καὶ πολλοὺς τοπικοὺς θρούλους. Αἱ οἰκίαι του, μετὰ ξυλίνων προστώων καὶ ἀετωμάτων, εἶναι ἐκ τῶν χαρακτηριστικωτέρων εἰς παλαιότητα καὶ ἀρχιτεκτονικὴν τῆς περιοχῆς,

εἰς δὲ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς νεωτέρας ἐκκλησίας παραδίδεται ὅτι εἰργάσθη καὶ ὁ Καραϊσκάκης.

Οἱ σφρζόμενοι θρῦλοι περὶ τῆς διελεύσεως ἡρώων, ὡς καὶ τὰ ἄδόμενα κλέφτικα τραγούδια, τὰ «καθιστ'κά», ὑποδηλοῦν τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς περιπετείας τοῦ χωρίου. Ἀπὸ τὰ περισσότερον δημοφιλῆ ἔδῳ ἄσματα εἶναι τὸ «τοῦ λαβωμένου καπετάνιου» ἢ «κλέφτη», τὸ ὁποῖον κατέγραψα εἰς ποικίλας παραλλαγάς.

Εἰς τὸ Ἄηδονοχωρί ηχογράφησα καὶ τὴν μουσικὴν ἰδιάζοντος τοπικοῦ χοροῦ, τοῦ εἵδους τῶν διπλῶν ἢ θηλυκωτῶν (βλ. εἰκ. ἀρ. 5), ὅστις ἐκτελεῖται ὑπὸ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, μόνον κατὰ τὴν Τρίτην τοῦ Πάσχα. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκεί-

Εἰκ. 5. Παράστασις τοῦ χοροῦ «τάϊ - τάϊ».

νην ἢ διασκέδασις εἶναι ἐλευθεριώτερα δι' ἀνδρας καὶ γυναῖκας, ὡς ἐκ τούτου δὲ λαμβάνουν χώραν καὶ μεταμφιέσεις καὶ μιμικαὶ παραστάσεις μετὰ τὴν πρωτοβουλίαν γυναικῶν. Ὁ ἐν λόγῳ χορὸς ὀνομάζεται «Τάϊ - τάϊ», πιθανῶς ἀπὸ τὰς ἐπαναλαμβανομένης συλλαβὰς τοῦ «τ' ἀνέβαινε», λέξεως ὑπαρχούσης εἰς τὸν δεῦτερον στίχον τοῦ ἄσματος (βλ. κατωτέρω).

Χορεύεται μετὰ γραφικότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν, κάμνει δὲ ἐντύπωσιν ἢ ἐναλλαγὴ τῶν ἀνδρικών καὶ γυναικείων φωνῶν, αἵτινες διαδέχονται ὁμαδικῶς ἢ μία τὴν ἄλλην, πρὶν ἢ τελειώσουν. Σημειωτέον ὅτι οἱ Ἄηδονοχωρίται μετὰ δυσκολίας ἐδέχθησαν ν' ἀναπαραστήσουν κατὰ μῆνα Ἰούλιον (ἔστω καὶ ἐν ἑορτῇ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς) τὸν χορὸν τοῦτον, διότι τὸν ἐκτελοῦν μετὰ λατρευτικὴν ἀποκλειστικότητα μόνον κατὰ τὴν ἐβδομάδα τοῦ Πάσχα. Παραθέτω τοὺς πρώτους

στίχους μετὰ τῆς μουσικῆς τοῦ ἕσματος, κατὰ μεταγραφὴν ὑπὸ Σπ. Περιστερῆ.
(Πρόκειται περὶ παραλλαγῆς τοῦ γνωστοῦ τραγουδιοῦ: «Κόρη καὶ Χρυσικός»).

Τῆς Ἀλεξάντρας τὸ βουνὸ κανεὶς δὲν τ' ἀνεβαίνει
κ' ἢ κόρη ὁποῦ τ' ἀνέβαινε πλέκοντας τὸ γαῖτακι,
πλέκοντας καὶ ἀργοπλέκοντας καὶ σιγοτραγουδώντας.

Κι ὁ χρυσικός ἀγνάντευε ἀπὸ τὸ παραθύρι.

- Αὐτοῦ σοῦ στέλνω, κόρη μου, ἓνα σκαρδί μετὰξι,

νά φκειάσης μπουλιές δώδεκα καὶ πέντε φουσιανέλλες

κι ἂν ξαπομείνη τίποτα, φκειάσ' τινε σιεβεῖτα (= σερβιέτα):

κ' ἢ σιεβεῖτα νά 'ν' τρανή, νά 'χι σαράντα φούντες. (Χφον, σ. 407).

M. M. $\text{♩} = 04 - 08$ $\text{♩} = 8$

[Σ] τῆς Ἀ - - λι ζάν - τραα

τό, βρέ, τοί βου - νὸ κα - α νείς κα -

νείς δὲν τ' ἀ - νι - βαί - νει βαί - νει κ' ἢ κό - ρη, ἀ -

πό τ' αἰ - τ' αἰ, μω - ρὲ μπρὸ μω - ρὲ βί - τι - τι, κ' ἢ -

κό ρη, ἀ α - πό τ' ἀ - νέ - - -

βι - νι βι - νι, αἰ - ντι κ' ἢ κό - - - κ.τ.λ.

ΕΜΣ· αρ. 2915 ταιν. 20644

Λόγω τῆς γεινιάσεως τοῦ Ἀηδονοχωρίου μετὰ τὸ δάσος (ὅπως εἶναι καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ Βαθυλάκκου) ἐπιχωριάζουσι ἐνταῦθα μῦθοι ζῶων (ἰδίᾳ τῶν ἀγριμῶν), ἐπίσης δὲ καὶ πολλαὶ παραδόσεις, ἀναφερόμεναι εἰς ξωτικά ὄντα τοῦ δάσους καὶ τῶν ποταμῶν (χειμάρρων).

— Περωνώντας ἀπὸ τὴ γέφυρα, ρίχνουν κουλούρι ἢ ἀσῆμι, γιὰ νὰ μὴ τοὺς κάμη κακὸ ἢ Λάμια, ἰδιαίτερα ὅταν περυνᾷ Συμπεθερικό. Μιά φορὰ βγήκε μπροστὰ ἢ Λάμια καὶ τοὺς σταμάτησε, καὶ ζήτησε ἀπὸ τὰ ὄργανα νὰ τῆς ποῦν τὸ τραγούδι τῆς. Τὸ τραγούδι τῆς πρέπει νὰ τὸ ξέρῃς, κ' εἶν' ἔτσι:

Ἔνας εἶναι ὁ Θεὸς
 δυο-κέρατο τὸ βόδι,
 τριο-πόδ' ἢ πυροσιὰ,
 τεσεροβύζι τὸ μοσκίδ'
 πέντε δάχτυλά 'χ' ἢ χεῖρα
 ἕξ' ἀστέρια ἕχ' ἢ Πούλια ...
 ὀχτωπόδια σιὸ γιολό,
 ἔννια μῆνες τὸν πιδί,
 δεκαβύζι τὸ σκρουφι (= γουρουνάκι),
 ἔντεκα μῆνις τ' ἄλογο,
 δώδεκα μῆνις τὸ μουλάρ'.

— «Πὲς κὶ τὸν δεκατριὰ», φώναξε ἢ Λάμια. Καὶ ἕνας τῆς εἶπε: — «Δεκατριῆς καὶ ξερός!» Καὶ ἢ Λάμια διελύθη καὶ πέρασαν. (χφον, σ. 418 - 19).

Ἐπὶ τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου ἰδιάζον καὶ εὐθύμου χαρακτήρος εἶναι τὸ λεγόμενον «τοῦ νουνοῦ τὸ πεσχέσ'», ὡς ἔξῃς.

— Στὰ μισὰ ἀπ' τοῦ τραπέζ', θὰ λειανίσουν τὸ ψητὸ τοῦ νονοῦ· θὰ 'χ' τὰ γλυκίσματα, τὴ μλότσα ἀπ' τὸ κρασί καὶ τὰ ποτήρια. Τὰ φορτώνουν πάνω σ' ἕναν κεραιτζῆ (ἀγωγιάτη), πὸν παριστάνει γάϊδαρο καὶ φορεῖ σαμάρι, κρυμμένος μὲ τὴν κουβέρτα. Αὐτὸς βαδίζει μὲ τὰ τέσσερα, ἔχει καπίστρο, κύπρο (= κουδούνι) σιὸ λαιμὸ καὶ λουλούδια. Κάνει καὶ χωρατὰ, καὶ κλωτσάει τάχα καὶ πάει πρὸς τὸ συμπεθερικό, νὰ τοὺς δώσῃ τὰ «κουμπαρούδια» (τὸ ψητό, τὸ κρασί, τὰ γλυκά, ὅ,τι ἔχει ὁ νουνὸς νὰ προσφέρει). Ἐπὶ πίσω ἔρχονται οἱ σερβιτόροι (τὸ παιδί τοῦ κουμπάρου, ὁ παρακούμπαρος καὶ ὁ κουμπάρος), πὸν θὰ τὰ προσφέρουν. Ἔνας-ἕνας πὸν σηκώνει τὸ ποτήρι του, λέει. — «Καλῶς ὤρισε τὸ γιομάτο σου, κύρ - Νονέ! Νὰ σοῦ ζήσουν τὰ κουμπαρούδια!». (χφον, σ. 422).

Εὐθύμου χαρακτήρος ἐπίσης καὶ πνευματώδη εἶναι τὰ εἰς τὰ χωρία τῆς περιφερείας ἀναφερόμενα περιπαίγματα, ἰδιαίτερος εἰς τοὺς γείτονες Ρεντινιώτας, οἵτινες ὁμως τὰ ἀνταποδίδουν.

VI. Τὸ χωρίον Ρεντίνα εἶναι τὸ μεγαλύτερον καὶ ἱστορικώτερον τῆς περιοχῆς, ἢ παλαιὰ πρωτεύουσα τοῦ Δήμου Μενελαΐδος. Ἐφθονοὶ εἶναι καὶ ἐνταῦθα αἱ ἱστορικαὶ παραδόσεις, αἵτινες ἀναφέρονται α) εἰς σωζόμενα ἔχνη ἀρ-

χαίων μνημείων, β) εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ρεντίνας καὶ γ) εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ τοπικοῦ ἄρχοντος Τσολάκογλου ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἁλῆ Πασᾶ.

1. Βρέθ'καν τάφ', πὸν εἶχαν μέσα ὅλα τὰ χρειάζόμενα τοῦ ἀνθρώπου· λαγνάκια, κουμπαραδες, ξίφια, τασάκια, κονταλάκια, μαχαίρια. Λοιπὸν αὐτὸ δείχν' πὸς δὲν πέθαιναν μὲ τ'ν ἡσυχία τς, ἀλλὰ ξαφνικά. Τοὺς εὔρισκε ὁ θάνατος ἐκεῖ πὸν χώνονταν μὲ τὰ πράγματά τους, ἀπὸ τ' Ὁργικό. (χφον, σ. 469).

2. Ὁ Φράγκος καὶ ὁ Μόσχος ἦταν στὴ Ρωσία καλόγεροι, κ' ἤφεραν πολὺν χρῆμα, ἀγόρασαν ὅλα τὰ χτήματα κ' ἀνακαίνισαν τὸ Μοναστήρι. Ἡ ἐκκλησία εἶναι πολὺ παλαιά. Τὸν τόπο τῆς τὸν ἔδειξε τὸ ἴδιο τὸ εἰκόνημα τῆς Παναγίας, πὸν ἔφευγε κ' ἐπήγαινε ἐκεῖ πὸν ἤθελε. Ἐφτασε νὰ

ᾄχη τὸ μοναστήρι πενήντα καλογήρους. Εἶχε μετόχια στὴ Ρωσία, στὸ Δομοκό, στὸ Σμόκοβο, στὴ Λοράνιστα. Τὸ κρασί πὸν γινόταν ἐδῶ πάνω σὶ ἀμπέλια, στὸ βουνό, τὸ κατέβαζαν μὲ σοῦϊλα (= σωλῆνες) στὸ Μοναστήρι. Τὸ ἴδιο καὶ τὸ γάλα, τὸ φέρναν ἔτσι κάτω, ἀπὸ τὰ μαντιριά. Ἐφευγαν τὰ γελάδια ἀπὸ δῶ μόνον τους

Εἰκ. 6. Τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τῆς Ὑ. Θ. καὶ τοῦ Ἁγ. Βασιλείου Ρεντίνης.

καὶ πῆγαιναν σὶὰ λιβάδια. Ὅταν ἔκανε ζέστη πολλή, ὁ ἀετὸς ἀπὸ πᾶν' ἀπ' τὸν οὐρανὸ βάσταε ἡσκιο σὶὸν τσοπάνη πὸν φύλαγε τὰ γελάδια τοῦ Μοναστηριοῦ. (χφον, σελ. 77, 115, 460)¹.

3. Παλιότερα εἶχαμ' ἐδῶ τὸν πύργο τοῦ Τσολάκογλου, πὸν ἦταν διοικητῆς τῶν Ἀγράφων. Πρῶτος στὴ Λάρισα ὁ Πασᾶς, δεύτερος σὶὰ Γιάννινα ὁ Ἁλῆς, τρίτος ὁ Τσολάκογλος ἐδῶ. Ἐρχόταν ὁ Ἁλῆ Πασᾶς ἐδῶ καὶ τὸν φιλοξενοῦσε. Ἦρθε ὁμως κάποτε κι ὁ μεγάλος Πασᾶς ἀπ' τὴ Λάρισα [ὁ Χουρσιτ] νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ καὶ τὸν φτόνεσε. Τὸν κάλεσε στὴ Λάρισα καὶ τὸν ἐξαφάνισε. Ἐμεινε ἡ Κούλια (= πύργος) κι ἄργότερα πέρασε ὁ Καραϊσκάκης. Ἦρθε γιὰ νὰ βάλῃ φωτιά σὶὸ σπιτί.

¹ Κατὰ τὴν προφορικὴν παράδοσιν ὁ ναὸς εἶναι τοῦ Θ' αἰῶνος. Ἡ ἀνακαίνισίς του φαίνεται γενομένη τὸ 1579. Εἰς τὰς ἐσωτερικὰς τοιχογραφίας ὑπάρχει χρονολόγησις «ἀνιστορήσεως» ὑπὸ Φράγκου καὶ Μόσχου 1662. (Διὰ τὰς διαφορὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ χρονολογήματα τοῦ ναοῦ, βλ. τὰ σημειώματα Ἱ. Σπετσιόρη εἰς τὸ Δελτ. Χρ. Ἀρχ. Ἐταιρείας, τόμ. Η' (1908) σελ. 68 - 73). Ἡ μονὴ ἐορτάζει κατὰ τὴν 15ην Αὐγούστου καὶ τὴν 22αν Μαρτίου.

Ἡ γυναῖκα τοῦ Τσολάκογλου ζήτησε μισή ὥρα προθεσμία, νὰ φύγη καὶ νὰ μὴ τὸ δῆ. Μὰ φεύγοντας εἶδε ἀπὸ μακρὰ τὸν καπνὸ καὶ τὴ φωτιά, καὶ πέθανε (σ. 84).

Ἡ παλαιότερα ἔντονος θρησκευτικὴ ζωὴ τῆς Ρεντίνας φαίνεται σαφῶς ἀπὸ τοὺς πλουσίους ναοὺς καὶ τὰ πολλὰ ἐκκλησίδια, τὰ ὁποῖα τὴν περιβάλλουν. Ὑπάρχουν 4 εὐπρεπεῖς ναοὶ ἐντὸς τοῦ χωρίου καὶ περὶ τὰ 15 ἐξωκκλήσια πέριξ αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα δίδουν καὶ τὰ τοπωνύμια εἰς τὴν περιοχὴν¹.

— Ἐχει τέσσερα ἐξωκκλήσια, πὸν ἔρχονται σταυροειδῶς γύρω στὸ χωριό... Συμβαίνει γύρω στὰ ἐκκλησιάκια νὰ εἶναι καὶ δασύλλια, ὁπότε φαίνονται σταυρωτὰ οἱ τέσσερις τοῦφες... Ἦταν καὶ σταυρὸς καρφωμένος στὴ γῆ, σὲ ψηλὸ μέρος, μὲ τὸν ἑσταυρωμένο, πὸν κοίταζε κατὰ τὸ χωριό. Εἶχε σκεπὴ μὲ τσίγγο ἀπὸ πάνω. Θὰ ἦταν ἐκεῖ ὡς τὸ 1934. Τώρα ἔχουν προσκυνητάρ'. (Ζωοδόχος Πηγὴ) ἀλλὰ λένε «στὸ Σταυρό.» (χφον, σ. 77 καὶ 82).

Ἀπὸ τὰ ἰδιάζοντα λατρευτικὰ ἔθιμα τοῦ χωρίου σημειώνω α) Τὰ μπαϊράκια: Τῆ Δευτέρα τοῦ Πάσχα τὸ πρωί, βγάζουν ἔξω ἀπὸ νωρὸς ὅλα τὰ λάβαρα («μπαϊράκια») τῆς ἐκκλησίας, καθὼς καὶ τὰ «κειμήλια» (= ἅγια λείψανα) καὶ φωνάζουν στὸν κόσμον νὰ προσφέρῃ (χορήματα), γιὰ νὰ τὰ κρατήσῃ στὴ λιτανευσή. Λένε π. χ. «Ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος 50 δραχμὲς!» Ὅποιος ἐπιθυμῆ νὰ τὸν πάρῃ, ἐπειδὴ τὸ ἔχει τάξει, πληρώνει καὶ περισσότερα. Μπορεῖ νὰ φτάσῃ νὰ δώσῃ 500 καὶ 1000 δραχμὲς (γίνεται πλειοδοσία). Τὰ κειμήλια πληρώνονται περισσότερο. Κι ἂν δὲν θέλῃς νὰ τὰ κρατήσῃς ὁ ἴδιος, τὰ δίνεις σ' ἕνα παιδί. Οἱ ξενητεμένοι ἰδίως πληρώνουν. Μόλις τελειώσῃ ἡ πλειοδοσία, ὁ παπᾶς μπροστὰ μὲ τὰ λάβαρα καὶ τὰ κειμήλια κάνει γύρω τὸ χωριό, ὡς 1 - 1½ ὥρα. Διαβαίνοντας μὲ τὴ λιτανεία «ὑψώνουν» τὰ γύρω δέντρα [δηλ. ἐνθέτουν εἰς τὸν κορμὸν των τεμάχιον εὐλογηθέντος ἄρτου]. Ἐνας μ' ἕνα τρυπανάκι τρυπάει τὰ δέντρα καὶ βάζει μέσα τὸ κομμάτι τὴν προσφορὰ (ὑψωμα) καὶ τὸ σφραγίζει ἀμέσως μὲ ξύλο. Εἶναι γιὰ νὰ φυλάξῃ τὸ χωριό. Συγκεντρώνονται ἔπειτα ὅλοι στὴν Πλατεία καὶ κάνουν ἁγιασμό. Ὁ παπᾶς τοὺς ραντίζει ὅλους. Καὶ τὸ ἀπόγευμα, στὸ ἴδιο μέρος, γίνεται χορὸς. (χφον, σ. 72 - 3 καὶ 114).

β) Τὸ κολύμπημα ἢ θυμιάσιμα. Τῆ δευτέρα μέρα ἀπὸ τὰ Φῶτα, δηλ. τ' ἄη Γιαννοῦ, ὅταν βγάλῃ τὸ θυμιατὸ ὁ παπᾶς καὶ δὲν προφτάσῃ ἕνας πὸν ἄργησε νὰ θυμιατιστῇ (στὴν «Τιμιωτέραν» τοῦ Ὁρθρου), τότε εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τάξῃ κάτι πὼς θὰ πληρώσῃ στὴν ἐκκλησιά ἢ πὼς θὰ κεράσῃ τὴν παρῆα. Ἀλλιῶς τὸν πιάνουν ὅλοι ἀπὸ τὰ πόδια καὶ τὸν πηγαίνουν στὴ βρύση, στὴ γοῦρα μὲ τὸ νερό, καὶ τὸν βουτοῦν, τὸν «κολυμποῦν». Παλαιότερα γινόταν σὲ πολ-

¹ Ὁ καθηδρικός ναὸς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου φέρει ἐσωτερικὴν χρονολογίαν «ἀνιστορήσεως» ἀψιθ' (1719).

λοὺς αὐτὸ τὸ κολύμπημα. Καὶ λένε πὼς οἱ ἄρχοντες τοῦ τόπου πήγαιναν ἐπίτηδες ἀργὰ στὴν ἐκκλησία (ἢ «δὲν πήγαιναν στὸ θυμιατό», ὅπως λέγανε), γιὰ νὰ τοὺς πιάσουν νὰ τοὺς πᾶνε σιὸ νερό καὶ νὰ ἐπιδειχθοῦν ἔτσι πληρώοντας πολλὰ. (χρον, σ. 139)¹.

Τὰ ἐν Ρεντίνῃ σωζόμενα δημοτικὰ τραγούδια ἀναφέρονται ὄχι μόνον εἰς τοὺς παλαιότερους κλέφτας καὶ ἀρματολοὺς ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς ἀγωνιστὰς τῶν νεωτέρων χρόνων :

Ὅλες οἱ στάνες σμίξανε καὶ γίνηκαν μπουλούκια,
καὶ σύ, Γιῶργο μ', δὲ φαίνεσαι σὲ κἀνα καρπούλι,
γιὰ νὰ σφυρίξῃς κλέφτικα, νὰ μάσης τὰ μπουλούκια.
Σὲ κλαῖνε χῶρες καὶ χωριά, χωριά καὶ βιλαέτια,
σὲ κλαίει κ' ἡ δόλια σ' σεβαστιὰ (= ἀρραβωνιαστικιά)
αὐτὴ ἡ δόλια Λίτσα.

Στὸ παραθύρι κάθεται, τοὺς κάμπους ἀγναντεύει
γλέπει τὸν κόσμο πῶρχειται πεζὸς κι ἀρματομένος·
γλέπει τὸ Λία νὰ ῥχεταί, σὰ μαῦρα εἶναι ντυμένος,

- Λιά μου, τὸ ποῦ ῥ' ὁ Γιῶργος μου, τὰ σπλάγγα τῆς καρδιάς μου ;

- Τὸ Γιῶργο τὸν βαρέσανε στ' Ἄϊ Γιωργιοῦ τὸν πλάτανο· [sic]

τὸ δαχτυλίδι σοῦ φερα, γιὰ νὰ τὸ ἐ-πιστέψῃς². (χρον, σ. 95).

Ἰδιάζοντα εἶναι ἐπίσης τὰ περὶ τὴν τελευταίαν ἔθιμα τοῦ χωρίου, τὰ ὁποῖα καὶ κατέγραψα ἐν λεπτομερείᾳ (χρον, σ. 116 - 126) ἀπὸ καλὴν περιγραφὴν τοῦ Θωμᾶ Κονταξῆ, ἐτῶν 62.

Ἡ Ρεντίνα, φερομένη καὶ ὡς Ρενδίνα ἢ Ρενδύνα κατὰ τοὺς προγενεστέρους αἰῶνας, ὅποτε ἦτο ἔδρα ἐπισκοπῆς μετὰ ἀκμαζόντων σχολείων, εἶναι ἐκ τῶν ἄστικωτέρων χωρίων τῆς περιφερείας, λόγῳ καὶ τῶν παλαιότερων μεταναστεύσεων τῶν κατοίκων αὐτῆς εἰς τὰς τουρκικὰς καὶ εὐρωπαϊκὰς χώρας, ἥδη δὲ εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς ἑλληνικὰς μεγαλοπόλεις³. Ἐκ παραδόσεως οἱ κάτοικοι αὐτῆς ῥέπουν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας. Αὐτὴ ἄλλωστε ἡ γεωργικὴ πτωχεία τοῦ ἐδάφους ἐξαναγκάζει εἰς ἐκπατρισμόν, χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι ἡ λεγομένη σχετικῶς παροιμία, ὅτι «Γιὰ νὰ ζήσῃ κανεὶς στὴ Ρεντίνα, πρέπει νὰ εἶναι ἢ σιδερένιος (στὴν ἀντοχὴ) ἢ μαλαματένιος» (πλούσιος). (χρον, σ. 87).

¹ Τὸ ἔθιμον εἶναι γνωστὸν καὶ εἰς τὰ ἄλλα χωριά τῶν Ἀγρῶφων.

² Γεώργιος Ντουράκης ἢ Τσοῦκας, ὀπλαρχηγὸς ἀπὸ τῆ Ρεντίνῃ Ἐπολέμησε τοὺς Τούρκους καὶ ἐσκοτώθηκε τὸ 1881. Ἡ ἀρραβωνιαστικιά του ἴσως ζῆ τώρα καὶ εἶναι 98 χρονῶν (πληροφ. χωρικῶν).

³ Ἐν Ἀθήναις ὑπάρχει ὁ Σύλλογος τῶν ἀπανταχοῦ Ρεντινιωτῶν, ὅστις ἀριθμεῖ περὶ τὰ 650 μέλη.

Περαίνων, δύναμαι νὰ προσθέσω γενικὰς τινὰς παρατηρήσεις, ἀφορώσας εἰς τὴν μουσικὴν καὶ τὰ ἄσματα τῶν ἕξ τούτων χωρίων :

α) Εὐκόλως δύναται τις νὰ διαπιστώσῃ καὶ ἐνταῦθα τὴν ἤδη γνωστὴν παρατήρησιν, ὅτι τὸ ἀδόμενον ἄσμα περατοῦται συνήθως εἰς τὸ πρῶτον ἡμιστίχιον τοῦ τελευταίου δεκαπεντασυλλάβου στίχου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται καὶ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν τραγουδιῶν.

β) Οἱ ἄνδρες ἀγαποῦν κατὰ προτίμησιν «τὰ τσάμικα καὶ τοὺς ρουμελιώτικους χοροὺς» ἐπειδὴ, ὡς οἱ ἴδιοι λέγουν, «βαρεῖ κλαρίνο». (χφον, σ. 79).

β) Ὡς οἱ ἴδιοι ἐπίσης παρατηροῦν, «δὲν θυμόμαστε ὡς τὸ τέλος τὸ τραγούδ', γαὶ ἀποσταίνουμε στὸ χορὸ καὶ τ' ἀφήνουμε» ἔπειτα. (χφον, σ. 24).

δ) Προτιμοῦν εἰς τὸ τραπέζι τὰ κλέφτικα, πού εἶναι κάπως θρηνητικά, διότι ὅπως μοῦ ἐξήγησαν οἱ χωρικοί, «ὅταν πιῶμε κανένα ποτηράκι, θέλουμε νὰ κλάψουμε κιόλας». (χφον, σ. 80).

ε) Τὰ σημερινὰ μοντέρνα τραγούδια τῆς νεολαίας τὰ ἀποκαλοῦν περιφρονητικῶς «τραγούδια τσ' βρακοζώνας». (χφον, σ. 207).

Ὡς πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῶν κατοίκων τῶν Θεσσαλικῶν Ἀγραφῶν, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν βᾶσιν του εἶναι βόρειον, διεπίστωσα σοβαρὰς ἀποκλίσεις πρὸς τὴν κοινὴν νεοελληνικὴν καὶ τὸ νότιον ἰδίωμα, ἀλλὰ καὶ τινὰς τύπους ἰδιάζοντα. Σημειῶ τὰ κατ' ἐξοχὴν ἀξιοπρόσεκτα φαινόμενα α) τῆς ἐμπροθέτου γενικῆς (π. χ. στίς 3 ἀπ' τὸ Μάρτη, στὰ μισὰ ἀπ' τὸ δρόμο, τὸ φῶς ἀπ' τὰ μάτια τ', στὴν ἄκρη ἀπ' τὴν κάμαρα, τὸ ψωμί ἀπ' τὸ παιδί κ.ἄ.) καὶ β) τῆς ἀναπτύξεως ἐνὸς ι ἔπειτα ἀπὸ τὰ φωνήεντα α καὶ ο (π. χ. τὰ κλεφτοῦπουλα, Ἀϊλεξανδρινός, τ' ἀινεβαίνει, τάϊ πουλιά, σ' ἀγαπῶ, στάϊ βουνά, κ. ἄ.).

